

JOANNA SZCZUTKOWSKA

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Międzynarodowa konferencja naukowa: *Stosunki jugosłowiańsko-polskie w XX wieku,* Belgrad, 27–28 września 2018 roku

W bogatych dziejach stosunków Polski i Jugosławii w XX wieku okresy rozwoju przeplatają się z momentami pogorszenia lub wręcz załamania współpracy. Co oczywiste, spojrzenie syntetyczne nie wystarczy, aby w pełni, bez uproszczeń, wyjaśnić oraz zrozumieć przyczyny, przebieg i skutki takiego stanu rzeczy. Pogłębione studia nad zagadnieniami z zakresu polsko-jugosłowiańskich kontaktów politycznych, gospodarczych i kulturalnych podejmuje aktualnie wielu historyków z Polski i zagranicy. Jedną z okazji do zaprezentowania ich efektów na forum międzynarodowym stwarzają cykliczne sympozja organizowane od 2013 roku przez Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych (IHiSM) Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (UKW) w Bydgoszcy wspólnie z Instytutem Historii Współczesnej (Institut za savremenu istoriju, ISI) w Belgradzie, a także przygotowywane w tych dwóch ośrodkach publikacje.

Szósta konferencja z cyklu *Polska i Jugosławia w XX wieku* odbyła się w dniach 27–28 września 2018 roku w Urzędzie Ochrony Zabytków Kultury Miasta Belgrad, mieszczącym się na terenie fortecy, parku historycznego Kalemegdan. W miejscu obrad prezentowano również wystawę „Zmiany granic Polski na przestrzeni dziejów”. Konferencja, upamiętniająca jednocześnie 100. rocznicę polsko-serbskich relacji dyplomatycznych, uzyskała finansowe wsparcie Ministerstwa Edukacji, Nauki i Rozwoju Technologicznego Republiki Serbii oraz Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie. Uroczystego otwarcia konfe-

rencji oraz powitania uczestników i gości dokonali: Olivera Vučković – dyrektor Urzędu Ochrony Zabytków Kultury Miasta Belgrad; prof. dr Tibor Sabo – wiceminister oświaty, nauki i rozwoju technologicznego Republiki Serbii; Tomasz Niegodzisz – Ambasador RP w Belgradzie; prof. dr hab. Jacek Woźny – JM Rektor UKW oraz prof. dr Momčilo Pavlović – dyrektor ISI. W inauguracji uczestniczyli uczniowie Gimnazjum nr XIII w Belgradzie oraz uczniowie IV Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Žeromskiego we Wrocławiu.

W dwudniowej konferencji wzięło udział 33 referentów z pięciu krajów (Serbii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Słowenii oraz Polski). Wystąpienia, wygłoszone w czasie siedmiu sesji, były bardzo zróżnicowane pod względem problematyki, zakresu chronologicznego i metodologii badań. Streszczenia wszystkich prac opublikowano w trzech językach (angielskim, serbskim, polskim) w książce abstraktów¹.

W czasie sesji otwierającej referaty wygłosili prof. dr Momčilo Pavlović oraz prof. dr hab. Jacek Woźny. Prof. Pavlović przedstawił historię nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Serbią a Polską, sięgającą 24 grudnia 1918 roku. Wówczas do Belgradu z zadaniem przygotowania i otwarcia poselstwa polskiego przybył dr Czesław Pruszyński, *chargé d'affaires* Rzeczypospolitej Polskiej wraz z dwoma współpracownikami. Jak podkreślił prof. Pavlović, wydarzenie to zapoczątkowało „wiek relacji odzwierciedlających walkę obu narodów o wolność”. Z kolei prof. Jacek Woźny przedstawił problem powiązań między archeologią a polityką i ideologią. Na wybranych przykładach z dziejów badań archeologicznych w XX wieku pokazał, że tego typu zależności istniały zawsze. Ujawniły je także lokalne konflikty z okresu pozimnowojennego na Bałkanach. Prof. Woźny podkreślił, że archeolodzy muszą mieć świadomość wpływu uwarunkowań światopoglądowych na ich pracę.

Kolejne wystąpienia koncentrowały się na wybranych zagadnieniach z historii Jugosławii i Polski, bilateralnych stosunków politycznych, gospodarczych i kulturalnych oraz funkcjonowania obu państw w stosunkach międzynarodowych. Okresu międzywojennego dotyczyło siedem referatów. Dr Srdjan Mićić (Institut za noviju istoriju Srbi-

---

¹ *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku: program rada i saopštenja učesnika*, red. M. Pavlović, N. Stambolija, Beograd 2018.

je, Belgrad, dalej: INIS) przedstawił służbę dyplomatyczną Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców/Królestwa Jugosławii sformowaną w Warszawie po I wojnie światowej. Badania Micicia są próbą odpowiedzi na pytanie o kryteria wyboru dyplomatów, a także zakres zadań personelu placówki w Warszawie. Dopełnieniem chronologicznym tego kręgu tematycznego był referat dr. hab. Marka G. Zielińskiego, prof. nadzw. (UKW), który przeanalizował skomplikowane dzieje siedzib dyplomatycznych przedstawicielstw Jugosławii w Warszawie od początku XX wieku (kiedy to rozpoczęła działalność pierwsza placówka dyplomatyczna – konsulat generalny Królestwa Serbii) aż po dzień dzisiejszy. Służbie dyplomatycznej poświęcił swoje wystąpienie także dr Paweł Wawryszuk (UKW), koncentrując się jednak na sylwetkach polskich dyplomatów w randze ambasadora RP/PRL w Belgradzie po II wojnie światowej. W latach 1945–1991 urząd ten sprawowali: Jan Karol Wende, Henryk Grochulski, Aleksander Małecki, Tadeusz Findziński, Janusz Burakiewicz, Wiktor Kinecki, Jerzy Chmielewski.

W okresie międzywojennym wielu polskich obywateli zostało uhonorowanych jugosłowiańskimi odznaczeniami państwowymi. Zagadnienie to omówił dr Ratomir Milikić (ISI). Jak wynika z ustaleń serbskiego historyka, przyznano 653 odznaczenia różnego stopnia, co w porównaniu z innymi krajami jest liczbą wysoką i świadczy o bardzo dobrym stanie stosunków jugosłowiańsko-polskich. Jednocześnie dr Milikić zaznaczył, że podana liczba nie jest wartością ostateczną. Wśród wyróżnionych osób znaleźli się reprezentaci różnych zawodów, wśród nich politycy i dyplomaci, uczeni, artyści, a także wojskowi. W tym kontekście trzeba zauważyć, że po dziś dzień wielu Polaków cieszy się szacunkiem w krajach byłej Jugosławii. Na upamiętnienie postaci Józefa Bema zdecydował się Dragan Teodosić (Arhiv Jugoslavije, Belgrad), który przygotował wystąpienie dotyczące przeniesienia szczątków generała w 1929 roku. W wyniku porozumienia pomiędzy władzami Polski, Węgier i Turcji prochy gen. Józefa Bema zostały przeniesione ze Stambułu do jego rodzinnego miasta Tarnowa. Trasa konduktu wiodła m.in. przez Bułgarię oraz Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Do sytuacji polskich emigrantów w Bośni w okresie międzywojennym nawiązał dr Enes Omerović (Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu), prezentując losy hajduka Jana Konopki, który pochodził z rodziny galicyjskich przesiedleńców.

Ciekawym źródłem informacji na temat Polski i Jugosławii w okresie międzywojennym jest lokalna prasa. Dr hab. Agnieszka Rypel, prof. nadzw. (UKW), kontynuując badania nad obrazem Jugosławii i Jugosłowian w „Dzienniku Bydgoskim” z lat 1918–1928, rozpoczęte na wcześniejszej konferencji, dokonała analizy kognitywno-społecznych reprezentacji jugosłowiańskich stosunków politycznych w czasie funkcjonowania Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Z kolei dr Slaven Kale z Zagrzebia, wykorzystując informacje z chorwackiej prasy, podjął próbę przedstawienia tamtejszych reakcji na przyłączenie Zaolzia przez Polskę w 1938 roku. Kolejny referent, dr Bojan Simić (INIS), zainteresował się doniesieniami prasowymi z Warszawy Grgi Zlatopera (1910–1976). Zlatoper był absolwentem warszawskiej uczelni i piłkarzem Legii (co ciekawe, pierwszym w historii klubu zawodnikiem zagranicznym), a w latach 1936–1939 korespondentem dziennika „Politika”. „Politika” była w owym czasie najbardziej opiniotwórczą gazetą w Serbii i jednym z najważniejszych źródeł wiedzy o Polsce. Podobnie jak Zlatoper, polski epizod ma w swojej biografii Ljubomir Durković Jakšić (1907–1997), któremu swoje wystąpienie poświęcił w drugim dniu konferencji dr Dragomir Bondžić (ISI). Ljubomir Durković Jakšić także studiował w Warszawie (ukończył teologię, historię i prawo) i współpracował z prasą. Jest autorem kilkuset prac, w których wiele miejsca zajmuje problematyka poświadczająca bliskie związki z Polską i Polakami.

Na temat losu Polaków i Serbów w czasie II wojny światowej traktowały dwa wystąpienia. Prof. dr hab. Jacek Tebinka (Uniwersytet Gdański) rozpatrzył zagadnienie udziału polskich oficerów i żołnierzy w działaniach Special Operations Executive (SOE) na Bałkanach. Jak stwierdził prof. Tebinka, władze polskie popierały udział Polaków w operacjach SOE w Grecji i Jugosławii. Do wycofania Polaków doprowadził konflikt pomiędzy czetnikami i partyzantami w Jugosławii. Dr Nataša Milićević (INIS) dokonała analizy porównawczej stosunku niemieckich władz okupacyjnych do inteligencji polskiej i serbskiej w latach 1941–1944. Według prelegentki, w stosunku do inteligencji serbskiej zastosowano po części „model polski” (aresztowania i umieszczenie w obozach), jednak stopniowo represje zostały złagodzone.

Kolejne wystąpienia dotyczyły wydarzeń w okresie od pierwszych lat powojennych do przełomu październikowego w Polsce. Maja Lu-

kanc (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana) podjęła temat reakcji polskich władz na konflikt radziecko-jugosłowiański 1948 roku. W dwóch kolejnych wystąpieniach przedstawiono obraz Jugosławii w ujęciu polskiej emigracji politycznej w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1956. W kręgach tych bardzo interesowano się działaniami jugosłowiańskiego dyktatora Josipa Broz Tity oraz aspiracjami Jugosławii do roli regionalnego mocarstwa. Prof. dr hab. Tadeusz Wolsza (UKW) wskazał, że uwagę polskiej emigracji po II wojnie światowej przyciągały szczególnie takie kwestie, jak: zbrodnie komunistyczne, rozwój systemu więziennictwa, walka z opozycją. W tym miejscu trzeba dodać, że struktury więźniów wyspy Goli otok (ze szczególnym uwzględnieniem więźniów narodowości polskiej) dotyczył wygłoszony później referat dr. Srdjana Cvetkovicia (ISI). Z kolei mgr Paweł Bielicki (UKW) ukazał politykę zagraniczną Jugosławii w latach 1948–1956 w świetle dokumentów „polskiego Londynu” i na podstawie analizy artykułów z polskiej prasy emigracyjnej (m.in. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, „Orzeł Biały”, „Myśl Polska”).

Stosunki polityczne w następnych dekadach omówili: dr Vladimir Cvetković (INIS), dr Miomir Gatalović (ISI), dr Dragan Bogetić (ISI) oraz Nebojša Stambolija (ISI). Dr Cvetković podjął próbę rekonstrukcji pobytu delegacji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) na VIII Kongresie Związku Komunistów Jugosławii (ZKJ) w Belgradzie w 1964 roku (jugosłowiańsko-polskie stosunki międzypaństwowe i partyjne wkroczyły wówczas na drogę stabilizacji), zaś dr Gatalović – reakcji władz jugosłowiańskich na program polityczny przyjęty przez V Zjazd PZPR, który odbył się w dniach 11–18 listopada 1968 roku w Warszawie (delegacji ZKJ nie zaproszono z powodu krytyki inwazji państw Układu Warszawskiego na Czechosłowację). Dr Bogetić skoncentrował się na reakcji Belgradu na kryzys społeczno-polityczny w Polsce pod koniec 1970 roku. Z dokumentów archiwalnych wynika, że Tito i jego współpracownicy śledzili te wydarzenia z wielką uwagą. Nebojša Stambolija przedstawił stosunki polsko-jugosłowiańskie w 1986 roku. Referent nie skupił się jednak wyłącznie na płaszczyźnie politycznej (relacje odznaczały się kontynuacją korzystnych trendów), ale zwrócił również uwagę na stan współpracy ekonomicznej i kulturalnej.

Jeden z tematów konferencji dotyczył funkcjonowania Jugosławii w stosunkach międzynarodowych. Dr hab. Michał Kosman, prof.

nadzw. (UKW), omówił ewolucję polityki Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) wobec Jugosławii w okresie rządów Waltera Ulbrichta. Jak wynika z analizy, w okresie od utworzenia państwa wschodniemieckiego w 1949 roku do początku lat 70. XX wieku stosunek NRD do Jugosławii zmieniał się i był pochodną relacji ZSRR z Jugosławią.

Dwa referaty poświęcono zagadnieniom gospodarczym i ekonomicznym. Dr hab. Maria Ewa Szatlach, prof. nadzw. (UKW), dokonała porównania polityki regionalnej Jugosławii i Polski po II wojnie światowej. Charakterystyczną cechą obu krajów było występowanie ogromnych różnic międzyregionalnych i jednym z głównych kierunków rozwoju była aktywizacja obszarów słabo rozwiniętych. Problem współpracy gospodarczej poruszyła również dr Ranka Gašić (ISI) w wygłoszonym nieco później referacie na temat jugosłowiańskiego i polskiego przemysłu samochodowego w latach 60. i 70. XX wieku. Współpraca początkowo obejmowała marki „Fiat 125” i „Zastava 1300–1500”, następnie została rozszerzona nie tylko na inne modele samochodów, ale także serwis naprawczy, zaopatrzenie w części zamienne i wymianę techniczną. Do kwestii gospodarczych nawiązał również w pewnym stopniu dr Milutin Živković (Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić), analizujący polityczno-ekonomiczne powiązania krajów na przykładzie współpracy miast Kragujevac i Bydgoszcz od 1971 do 1991 roku (Kragujevac i Bydgoszcz były pierwszą parą serbsko-polskich miast partnerskich).

Wskazać jeszcze należy grupę wystąpień związanych z historyczną dwustronną współpracą kulturalną oraz kulturą i edukacją. Dr Slobodan Selinić (INIS) przedstawił relacje Związku Pisarzy Jugosławii i Związku Literatów Polskich w latach 1955–1980 na tle uwarunkowań zewnętrznych. Współpraca, którą regulowały bezpośrednie porozumienia, zakładała m.in. wymianę pisarzy i tłumaczy, kontakty czasopism, uczestnictwo w wydarzeniach literackich. W omawianym okresie jej przebieg znacząco zakłócały kryzysy w bilateralnych stosunkach politycznych. Odmiennie problemy podjęto w kolejnych czterech referatach. Przedmiotem zainteresowania prof. dr hab. Małgorzaty Świącickiej oraz dr Moniki Peplińskiej (UKW) był obraz Jugosławii w dyskursie turystycznym z wybranych przewodników M. Krukowskiej oraz B. Ćirilicia. Uzyskane rezultaty mogą stanowić podstawę do badań porównawczych, m.in. mających na celu potwierdzenie zależności między

tekstem a kulturowym obrazem rzeczywistości pozajęzykowej. Z kolei dr hab. Danuta Jastrzębska-Golonka, prof. nadzw. (UKW), skoncentrowała się na związkach między ideologią i modą na przykładzie PRL i SFRJ. Ich przejawem było np. propagowanie przez władze tzw. stylów narodowych. Omówiono m.in. styl ubrania przywódców politycznych (Gomułki, Gierka i Tity) oraz stroje ich żon (m.in. Zofii Gomułkowej, Stanisławy Gierkowej oraz Jovanki Broz). Dr hab. Teresa Maresz, prof. nadzw. (UKW), przedstawiła rezultaty analizy polskiej narracji podręcznikowej w kontekście doboru postaci historycznych mogących posłużyć do budzenia w uczniach poczucia dumy narodowej i wystąpiła z postulatem podjęciach analogicznych badań w Serbii. Mgr Justyna Gluba (UG) zaprezentowała twórczość przedstawicieli jugosłowiańskiego i polskiego filmu awangardowego z lat 60. XX wieku: Tomislava Gotovaca i Józefa Robakowskiego. Wskazała cechy wspólne i rozbieżności w pracach obydwu autorów. Wystąpienia z omawianej grupy, i jednocześnie całe obrady, zakończyła dr Joanna Szczytkowska (UKW), która dokonała analizy obecności kinematografii polskiej na festiwalach w Jugosławii w latach 70. XX wieku. Tego typu badania pozwalają częściowo ukazać rolę międzynarodowych festiwali filmowych w realizacji celów zewnętrznej polityki kulturalnej PRL, a także zasygnalizować problem recepcji polskiego filmu za granicą.

Po dyskusji i podsumowaniu konferencji przez prof. dr. M. Pavlovicia uczestnicy wzięli udział w spotkaniu w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Belgradzie. Przedstawiciele władz UKW na czele z JM Rektorem prof. Jackiem Woźnym, Wydziału Humanistycznego UKW – reprezentowanego przez dziekan prof. Małgorzatę Święcicką, oraz IHiSM – reprezentowanego przez dyrektora dr. hab. Marka G. Zielińskiego, prof. nadzw. UKW, byli także przyjmowani w Pałacu Prezydenckim przez sekretarza generalnego Prezydenta Republiki Serbii Nikolę Selakovicia. Warto w tym miejscu zauważyć, że fakt owocnej współpracy UKW i ISI został odnotowany w nowatorskiej publikacji Ambasady RP w Belgradzie pt. *Polacy w Serbii*².

Referaty wygłoszone na międzynarodowej konferencji naukowej *Stosunki jugosłowiańsko-polskie w XX wieku* i towarzyszące im boga-

---

²D. Sokolović, *Poljaci u Srbiji*, Beograd 2017, s. 51.

te dyskusje wniosły wiele danych i opinii do dotychczasowego dorobku historyków.

Organizowane od 2013 roku, na przemian w Bydgoszczy i Belgradzie, spotkania niewątpliwie sprzyjają naukowej refleksji i nawiązaniu nowych kontaktów. Co jednak szczególnie istotne, dostarczają wiedzę o nieznanych źródłach i przynoszą konkretne efekty w postaci nowych opracowań³, których rosnąca popularność w środowisku badaczy, także poza Polską i Serbią, to zachęta do dalszych działań. Już wiadomo, że projekt badawczy IHiSM UKW i ISI będzie kontynuowany. Siódma konferencja z cyklu *Polska i Jugosławia w XX wieku* planowana jest na 25–26 września 2019 roku w Bydgoszczy.

---

³W czasie konferencji zaprezentowano kolejną, piątą już wspólną publikację historyków z Bydgoszczy i Belgradu pt. *Polska i Jugosławia w XX wieku. Polityka. Społeczeństwo. Kultura*, red. M. Pavlović, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2018. W ramach projektu *Polska i Jugosławia w XX wieku* odbyło się dotąd sześć konferencji oraz ukazało się pięć monografii. Wcześniej ukazały następujące prace: *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej. Relacje wielostronne i wielopoziomowe*, red. M. Pavlović, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2014; *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku*, ur. M. Pavlović, A. Zaćmiński, D. Bondžić, Beograd 2015; *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, red. M. Pavlović, N. Stambolija, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2016; *Jugoslawia i Poljska u XX veku*, ur. M. Pavlović, A. Zaćmiński, P. Wawryszuk, Beograd 2017; *Polska i Jugosławia w XX wieku. Polityka. Społeczeństwo. Kultura*, red. M. Pavlović, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2018.

Za stołem prezydialnym konferencji zasiedli (od lewej): prof. dr hab. Małgorzata Święcicka – dziekan Wydziału Humanistycznego, prof. dr hab. Jacek Woźny – rektor UKW, prof. dr Momčilo Pavlović – dyrektor Instytutu Historii Współczesnej.

Uczestnicy obrad przed gmachem Urzędu Ochrony Zabytków Kultury Miasta Belgrad znajdującym się na terenie twierdzy Kalemegdan.